

Соціальні комунікації

УДК 070:001.8 (477) „19”

Трачук Тетяна Анатоліївна

кандидат філологічних наук, доцент кафедри соціальних комунікацій

Інститут журналістики

Київського національного університету імені Тараса Шевченка

Трачук Татьяна Анатольевна

кандидат филологических наук, доцент кафедры социальных коммуникаций

Институт журналистики

Киевского национального университета имени Тараса Шевченко

Trachuk Tetiana

PhD, Associate Professor of the Department of Social Communications

Institute of Journalism of

Taras Shevchenko National University of Kyiv

**ДО ПИТАННЯ ПРО ПЕРІОДИЗАЦІЮ ІСТОРІЇ УКРАЇНСЬКОЇ
ЖУРНАЛІСТИКИ
К ВОПРОСУ О ПЕРИОДИЗАЦИИ ИСТОРИИ УКРАИНСКОЙ
ЖУРНАЛИСТИКИ
ABOUT THE PERIODIZATION OF HISTORY OF UKRAINIAN
JOURNALISM**

***Анотація.** У статті порушується одна з найактуальніших методологічних проблем сучасної української журналістики – періодизації історико-журналістського процесу, зокрема на нинішньому етапі функціонування і розвитку конвергентних медіа. Окреслено підходи, що застосовувалися науковцями при розробленні існуючих варіантів періодизації розвитку української преси, телебачення, радіомовлення та інтернет-видань. Висловлено пропозицію щодо вироблення концепції цільової інтегрованої періодизації сучасного українського журналістського процесу.*

Ключові слова: методологія, періодизація, конвергенція, мас-медіа.

Аннотація. В статті піднімається одна из самых актуальных методологических проблем современной украинской журналистики – периодизации историко-журналистского процесса, в частности на нынешнем этапе функционирования и развития конвергентных медиа. Определены подходы, применявшиеся учеными при разработке существующих вариантов периодизации развития украинской прессы, телевидения, радиовещания и интернет-изданий. Высказано предложение по выработке концепции целевой интегрированной периодизации современного украинского журналистского процесса.

Ключевые слова: методология, периодизация, конвергенция, масс-медиа.

Summary. The article raises one of the most important methodological problems of modern Ukrainian journalism – the periodization of the historical journalistic process, in particular at the current stage of the functioning and development of converged media. The approaches applied by scientists in developing existing versions of the periodization of the Ukrainian press, television, radio broadcasting and Internet publications were determined. The suggestion is made to elaborate the concept of the target integrated periodization of the modern Ukrainian journalistic process.

Key words: methodology, periodization, convergence, mass media.

Постановка проблеми. Історія української журналістики відображає не лише сам журналістський процес, але й розвиток продуктивних сил і виробничих відносин, події та процеси політичного, економічного, культурного життя народу в різні періоди його історії. Систематизоване вивчення всього масиву журналістського контенту – фактологічного матеріалу періодичної преси, телебачення, радіомовлення і нових медіа – дає

можливість глибшого проникнення у саму суть нашої національної ідентичності, чіткішого визначення напрямів суспільного розвитку сьогодні і в перспективі.

Об'єкт дослідження – концепції створення періодизації історико-журналістського процесу в Україні науковцями різних поколінь.

Предмет дослідження – проблеми, пов'язані з систематизацією і періодизацією сучасної різновидової журналістики.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. З'ясуванню питань розвитку періодичної преси в Україні присвятило свої праці чимало науковців, зокрема: С. Кость («Західноукраїнська преса першої половини ХХ ст.»), І. Михайлин («Історія української журналістики ХІХ століття»), І. Моторнюк («Дискусійні проблеми періодизації української журналістики»), М. Нечиталюк («Методологічні проблеми історико-журналістських досліджень»), М. Романюк («Історія української преси: проблеми періодизації») та ін.

Історія розвитку телерадіомовлення в Україні знайшла відображення у дослідженнях багатьох науковців: М. Бурмаки, В. Гоян – актуальні питання історії та сучасної практики електронних ЗМІ; І. Мащенко – тема теорії та історії українського радіо і телебачення; О. Гояна, В. Лизанчука, В. Миронченка – роль і особливості функціонування радіомовлення, І. Пенчук – розвиток регіонального телебачення і радіомовлення в контексті формування національної свідомості молоді та ін.

Проблеми розвитку та функціонування інтернет-видань розглянули такі науковці, як: І. Артамонова («Тенденції становлення та перспективи розвитку інтернет-журналістики в Україні»), В. Іванов («Комп'ютерні мас-медіа на межі століть»), О. Мелещенко («Інтернет-технології в сучасній журналістиці: моделі та практика»), Б. Потятиник («Інтернет-журналістика»), І. Тонкіх («Інтернет-журналістика. Жанри в інтернеті»), М. Чабаненко («Основи інтернет-журналістики») та ін.

Завдання статті – здійснити концептуальний огляд напрацювань українських науковців зі створення періодизації процесу становлення та розвитку української журналістики, розробити концепцію інтегральної періодизації історико-журналістського процесу на його сучасному етапі.

Виклад основного матеріалу дослідження. Вже на самому початку формування української журналістики як науки періодизація її історії постала однією з основних методологічних проблем для науковців.

Першим вдався до запровадження цього методу вивчення історії української преси О. Маковей. У 1898 році у статті «П'ятдесятилітній ювілей руської публіцистики» він поділив західноукраїнський журналістський процес другої половини ХІХ століття на три періоди. Для їх визначення застосував хронологічний принцип [1].

Дещо пізніше зробив спробу внести певні корективи в цю роботу М. Возняк (стаття «З зарання української преси в Галичині») [2].

У 10-30-х роках ХХ століття активно взялися за систематизацію знань про українську пресу такі науковці, як: В. Щурат («Початки української публіцистики: В соті роковини «Українського вестника») [3], І. Кревецький («Початки преси на Україні: 1776-1850») [4], І. Брик («Початки української преси в Галичині і львівська Ставропігія») [5].

Відомий бібліограф преси В. Ігнатієнко у 1923 році опублікував статтю «Історія української преси та її вивчення» [6], у якій на основі описового, українськомовного, територіально-етнографічного та національно-тематичного принципів поділив розвиток пресових видань на п'ять періодів. А в 1930 році він розробив ще один варіант періодизації, що складався лише із двох періодів [7].

Радянські дослідники української преси М. Жовтобрюх та П. Федченко процес її історичного розвитку огульно розділили на два етапи – дожовтневий і післяжовтневий (радянський). Заідеологізовану історію

партійно-радянської преси було поділено на етапи, що збігалися з «етапами будівництва соціалізму і комунізму».

Зовсім інші варіанти періодизації історико-журналістського процесу в Україні запропонували діаспорні дослідники А. Животко (курс лекцій «Історія української преси») та Ю. Тернопільський (статистично-бібліографічний нарис «Українська преса з перспективи 150-ліття»).

На основі об'єктивної хронологічної і територіальної послідовності опису подій і явищ окремо в Східній і окремо в Західній Україні А. Животко розклав історію української преси на дев'ять періодів. Ця робота, можна стверджувати, була першим повним дослідженням процесу зародження і розвитку українських друкованих органів практично до початку Другої світової війни [8].

Ю. Тернопільський, підкреслюючи те, що українська преса на етнографічних українських землях розвивалася в різних політичних та економічних обставинах, виділив 11 періодів її розвитку, принципово розрізняючи такі поняття, як «початок преси в Україні» і «початок української преси» та наводячи дані про ті українські періодичні видання, існування яких у Радянському Союзі приховувалось [9].

З відродженням у 1991 році української державності почався новий етап в історичній науці про журналістику. Питання періодизації історії преси розглядають у своїх працях найавторитетніші знавці саме цієї тематики: М. Нечиталюк, І. Моторнюк, С. Кость, М. Романюк, І. Михайлин, О. Мукомела. Розгортається принципова дискусія щодо порядку і принципів визначення історичних періодів журналістського процесу в пресі.

М. Нечиталюк у статті «Методологічні проблеми історико-журналістських досліджень» запропонував, застосувавши «хронологічно-проблемний принцип, відповідно доповнений принципом регіональним, що дає можливість відтворити національно-етнографічну специфіку української преси», розкласти її історію від зародження до кінця ХХ століття на десять

періодів і таким чином охопити весь журналістський процес різних епох і в різних регіонах України та за її межами [10].

Ця робота М. Нечиталука пожвавила активність наукового пошуку інших науковців, зокрема М. Романюка, який опублікував власну статтю з даної проблеми. Він дещо уточнив і розвинув варіант періодизації М. Нечиталука, додавши ще чотири періоди з метою конкретизації певних історичних обставин [11].

У підручнику «Історія української журналістики ХІХ століття» І. Михайлин зауважив, що оскільки навчальна думка дещо відрізняється від академічної, тому окремі періоди розвитку преси він вирішив укрупнити. Його варіант періодизації складається з чотирьох етапів відповідно до частин розробленого автором навчального курсу з історії української журналістики: 1) час від зародження української журналістики до моменту її заборони в Росії Валуєвським обіжником 1863 року; 2) 1848 р. – початок ХХ століття (охоплює історико-журналістські явища, що розгорталися переважно в південно-західній Україні); 3) перші три десятиліття ХХ століття; 4) 1930 – 1980-ті рр. [12, с. 17–18].

Іншу схему періодизації пропонує І. Моторнюк: «...етапи (чи періоди) національно-визвольних змагань українського народу могли би визначити й етапи української преси» [13, с. 56]. Саме такою є концепція сформованих ним п'яти періодів функціонування в українському суспільному просторі газет та журналів від часу створення УНР до наших днів відродження державності.

С. Кость висловив тезу, що критерій періодизації потрібно шукати не серед «фактів» власне журналістського процесу, а на іншому рівні – рівні суспільного буття. Вважаючи, що визначальним у такій періодизації є рух ідеї української державності, її стан, форма існування, він визначив п'ять періодів історії західноукраїнської преси, кожен із яких узгоджується з відповідними подіями в суспільно-політичному житті країни [14].

Ряд інших науковців, які досліджують історію сучасної преси, зокрема В. Карпенко, В. Владимиров, Н. Коноваленко та ін., розкладають її на такі періоди, як період розвитку українських ЗМІ, період їх занепаду, період тотального контролю, період послаблення і період відновлення свободи слова, період переходу від державної власності до приватної тощо.

Такою є стисла хронологічна характеристика пошуку українськими науковцями органічних і властивих предметів вивчення критеріїв (принципів) періодизації історії преси. На жаль, і досі єдиного погляду на цю проблему не вироблено.

На нашу думку, тема наукової структуризації процесу розвитку електронних ЗМІ не менш актуальна, ніж періодизація минулої преси. І хоча дослідженням історії радіо- і тележурналістики до недавнього часу приділялося уваги значно менше, ніж пресовій журналістиці, однак певні напрацювання є і в цьому напрямі.

Один із перших варіантів періодизації радіожурналістського процесу створив В. Миронченко. Характер розвитку радіомовлення в Україні з 20-х років ХХ століття до початку 2000-х він показав у специфічних обставинах, відображених у восьми періодах [15].

Дослідниця В. Гоян зазначає: «В історії журналістики бракує систематизованого обґрунтування та опису розвитку українського телебачення (перший період – це 20-30-ті рр.. ХХ ст.; другий – 40-ві рр.; третій – 1951-1972 рр.; четвертий – 1972-1991 рр.; п'ятий період розпочинається з 1991 р. й триває по сьогодні), тому комплексна структуризація та аналіз усіх періодів залишається актуальним завданням для наукових розвідок у сфері соціальних комунікацій» [16, с. 24].

Ю. Усенко у кандидатській дисертації на тему становлення та розвитку українського телебачення як засобу масової комунікації ділить весь шлях його розвитку, із 40-х років до кінця 90-х, на п'ять етапів, кожен із яких має свої історичні, телекомунікаційні, творчо-виробничі особливості [17].

На думку Є. Суботи, в історії телебачення вже незалежної України можна виділити три етапи, які відображають: 1) децентралізацію телевізійної системи (1991-1994 рр.); 2) становлення недержавного телебачення і формування нової пропагандистської системи (1994-1998 рр.); 3) активізацію політичних капіталів у боротьбі за глядача (1998-2009 рр.) [18].

Дослідження основних етапів трансформації та розвитку українського радіомовлення і телебачення проводили також В. Лизанчук, І. Мащенко, В. Набруско, М. Нагорняк, Т. Шальман та інші журналістикознавці.

Вивчення різновидів інтернет-журналістики активно триває приблизно з початку 2000-х років. Визначено основні тенденції функціонування та певні типологічні особливості мережевих ЗМІ, створено декілька варіантів періодизацій їх розвитку. Це результати досліджень таких науковців, як: І. Артамонова, Л. Городенко, В. Іванов, О. Мелещенко, Б. Потятиник, М. Чабаненко, Є. Цимбаленко та ін.

Ось, наприклад, одна з характерних періодизацій історії української інтернет-журналістики, створена М. Чабаненко: 1) перша половина 1990-х рр. – виникнення середовища, в якому пізніше зародився новий медіа-сектор; 2) друга половина 1990-х рр. – поява в Україні перших інтернет-ЗМІ; 3) перша половина 2000-х рр. – стрімке, бурхливе зростання галузі, час ентузіазму та помилок, на яких вчилися; 4) друга половина 2000-х рр. – спокійне вдосконалення роботи інтернет-ЗМІ за рахунок набутих досвіду і знань; 5) перша половина 2010-х рр. – подальше зближення з аудиторією через соціальні мережі та шляхи пристосування веб-сайтів до всіх можливих різновидів сучасної комп'ютерної техніки [19].

Чи не найгостріша нині проблема для журналістикознавців (і не тільки для них) – освоєння феномену виникнення і швидкого розвитку нових медіа, що базуються на новітніх цифрових технологіях і діють за принципом: від міжособистісного поширення інформації до масової комунікації та від

масової комунікації до персоналізації і демасифікації інформаційного продукту [20].

Цей великий пласт теоретичних і практичних завдань розробляли і розробляють як зарубіжні, так і українські науковці, серед яких, зокрема Е. Тоффлер Д. Мак-Квейл, Р. Нойман, О. Варганова, А. Качкаєва, М. Женченко, Б. Потятиник, В. Рябічев, В. Шевченко, М. Чабаненко та ін.

На нашу думку, найсуттєвіше в інтернет-медіа навіть не те, що вони існують у форматі digital і он-лайн (це є їхнім техніко-технологічним середовищем), а те, що вони, маючи ознаки традиційних ЗМІ і набувши нових ознак (мультимедійність, інтерактивність, гіпертекстуальність), розмиваючи межі між професійною і аматорською (блогерство, соціальні мережі тощо) журналістикою, створили концептуально новий тип системи засобів масової комунікації – конвергентні медіа.

Конвергенція в медіаіндустрії – це процес інтеграції традиційних та нових медіа, який супроводжується дублюванням контенту та / або створенням альтернативних медіа майданчиків [21, с. 23].

Конвергентна журналістика передбачає універсалізацію журналістської професії, здатність журналістів створювати контент для різних медіа- платформ і у різних форматах: текст, аудіо, відео тощо.

Виділяють 3 основні відмінності конвергентної журналістики від традиційної: - інструментарій; - новий підхід до змісту; - новий підхід до формування редакції і розподілу ролей [22, с. 60].

Особливості конвергентної, зокрема кросмедійної журналістики, всебічно розглянули автори колективної монографії «Кросмедіа: контент, технології, перспективи» [23]. Ця праця є спробою науково осмислити процеси конвергенції, мульт- та кросмедійності, що задають моду, визначають темпи й етапи розвитку в сучасній журналістиці.

Висновки. Отже, сучасні медіа за останні роки зазнали суттєвих змін. Різновиди традиційних ЗМІ поступово переплавляються в одну систему,

утворюються нові, модифіковані медіа, що мають властивості друкованої преси, телебачення, радіо в цифровому форматі з можливостями он-лайн та інтерактивності. Окрім цього інформаційний простір, нові медіа наповнюються медіапродуктом громадянської журналістики, контентом особистісного характеру.

Повертаючись до питання про періодизацію історії української журналістики, зокрема на її нинішньому етапі, потрібно зазначити, що найважливішим у цьому, безперечно, є визначення критеріїв, методів і принципів проведення аналізу історико-журналістського процесу.

Більшість варіантів попередніх напрацювань українських науковців будувалися на, так би мовити, внутрішньовидових характеристиках розвитку кожного із видів українських ЗМІ, з врахуванням певних історичних і суспільно-політичних обставин.

С. Кость, спираючись на думки М. Нечиталюка та М. Романюка, перераховує такі методи дослідження преси: бібліографічно-статистичний, біографічно-науковий, структурно-аналітичний, жанрово-видовий, хронологічно-проблемний, тематично-монографічний, бібліографічно-описовий, комплексно-аналітичний, монографічне дослідження, мовностилістичний [24, с. 186].

Подібний підхід до визначення інструментів систематизації й аналізу журналістських явищ минулого бачимо і в роботах інших дослідників.

На наш погляд, на нинішньому конвергентному етапі розвитку української журналістики при його аналізі і створенні періодизації слід найперше враховувати: 1) техніко-технологічний базовий рівень системи мас-медіа; 2) характер економічної і політичної обстановки в суспільстві і залежність від неї ЗМІ; 3) конвергентність підготовки і подачі інформаційного продукту; 4) рівень активності користувачів конвергентних медіа; 5) наукові методи, зокрема такі, як: структурно-аналітичний, типологічний, хронологічно-проблемний, жанрово-видовий.

Такий комплексний підхід вважаємо основою концепції цільової інтегрованої періодизації сучасного українського мас-медійного процесу (без виокремлення в ньому видів ЗМІ), що сприятиме, зокрема, і визначенню основних тенденцій, напрямів і характеру розвитку нинішнього українського суспільства і його перспективи.

Література

1. Маковей О. П'ятдесятилітній ювілей руської публіцистики / Літературно-науковий вісник. - 1898. - Т. 2. - С.111-126.
2. Возняк М. З зарання української преси в Галичині / Записки наукового товариства ім. Тараса Шевченка. - 1912. - Т.111. - С. 140-159.
3. Щурат В. Початки української публіцистики: (В соті роковини «Украинского вестника») / Діло. - 1916. - № 57.
4. Кревецький І. Початки преси на Україні: 1776–1850. Львів, 1927. 26 с.
5. Брик І. Початки української преси в Галичині і львівська Ставропігія. Львів, 1921. - 44 с.
6. Ігнатієнко В. Історія української преси та її вивчення / Бібліографічні вісті. - 1923. - №. - 3. С. 25-26.
7. Ігнатієнко В. Бібліографія української преси (1816-1916) Харків; Київ : Держвидав, 1930. - 288 с.
8. Животко А. Історія української преси. Київ : Наук.-видав. центр «Наша культура і наука», 1999. - 368 с.
9. Тернопільський Ю. Українська преса з перспектив 150-ліття. Держзі Ситі : Вид-во М.П. Коць. 1974. - 176 с.
10. Нечиталюк М. Методологічні проблеми історико-журналістських досліджень / Українська періодика : історія і сучасність. Львів, 1993. - С.17–22.
11. Романюк М. Історія української преси : проблеми періодизації / Збірник праць НДЦ періодики. Львів, 1994. - Вип.1. - С. 6-13.

12. Михайлин І. Історія української журналістики ХІХ століття: підручник. Київ : Центр навчальної літератури, 2003. - 720 с.
13. Моторнюк І. Дискусійні проблеми періодизації історії української журналістики / Вісник Львівського університету : Сер. журналістика. Львів, 1997. - Вип. 20. - С. 53-58.
14. Кость С. Західноукраїнська преса першої половини ХХ ст. у всеукраїнському контексті (засади діяльності, періодизація, структура, особливості функціонування). Львів, 2006. - 514 с.
15. Миронченко В. Основи інформаційного радіомовлення: Підручник. Київ: Вид. Київ. держ. ун-ту, 1996. - 438 с.
16. Гоян В. Телебачення як вид журналістської творчості: візуально-вербальні компоненти екранної комунікації : автореф. дис. ... д-ра наук із соц. ком. : 27.00.01 / Київ. нац. ун-т ім. Т. Шевченка, Ін-т журналістики. Київ, 2012. - 36 с.
17. Усенко Ю. Становлення та розвиток українського телебачення як засобу масової комунікації : автореф. дис. ... канд. іст. наук : 17.00.01 / Київ. нац. ун-т культури і мистецтв. Київ, 2006. - 23 с.
18. Субота Є. Становлення та розвиток недержавного телебачення Харківщини в умовах незалежності України: соціокультурні аспекти : автореф. дис. ... канд. культурології : 26.00.04 / Харків. держ. акад. культури. Харків, 2010. - 16 с.
19. Чабаненко М. Основи інтернет-журналістики : навчальний посібник. Запоріжжя: «Просвіта», 2013. - 112 с.
20. Городенко Л. М. Нові медіа: журналістика чи комунікація? / Актуальні питання масової комунікації. - 2013. - Вип.14. - С. 65-69.
21. Підручник з крос-медіа / видавці: Іоанна Нарчіса Крецу, Міхаіл Гузун, Любов Василик ; перекл. Ана Лехінтан та ін. – Sibiu : Schiller Publishing House, 2015. - 140 с.

22. Журналистика и конвергенция: почему и как традиционные СМИ превращаются в мультимедийные / под ред. А. Г. Качкаевой. Москва, 2010. - 200 с.
23. Кросмедіа: контент, технології, перспективи : колективна моногр. / за заг. ред. д. н. із соц. ком. В.Е. Шевченко. Київ, 2017. - 234 с.
24. Кость С. Дослідження історії західноукраїнської преси: методологічні проблеми // Вісник Львів. ун-ту. Серія журналістики. - 2006. - Вип. 28. - С.184-192.